

JOSEF BRINKE

TASMANOVA MAPA Z ROKU 1644 A JEJÍ DERIVÁTY

Nizozemská buržoasní revoluce uvolnila cestu mohutnému hospodářskému rozvoji, který byl provázen i jedinečným rozkvětem vědy a umění. Ještě než bylo Španělsko nuceno uznat nezávislost Nizozemí (Spojených států nizozemských) i de jure, otevřeli Nizozemci na konci 16. století španělsko-portugalskou koloniální oblast plavbou Cornelise Hautmana a svému dravému a úspěšnému koloniálnímu pronikání dali brzy poté (1602) pevnou organizační a finanční základnu ve Východoindické společnosti (Vereenigte Oost-Indische Compagnie). Nizozemské rychle rostoucí loďstvo získalo zanedlouho takovou převahu nad Portugalci a Španěly, že do poloviny 17. století se Nizozemí stalo největší soudobou světovou námořní mocností. Tento ohromný rozmach námořní plavby přinášel takřka denně nové geografické poznatky, které bylo třeba zachytit na mapě, pro jejich další využití. Nizozemská kartografie, která již od druhé poloviny 16. století dosáhla v tehdejší Evropě nejvyšší úrovně, dostávala tak stále nové pracovní podněty.

Nejvýznamnějším kartografickým dílem zachycujícím oblast Austrálie z období nizozemských objevů je rukopisná mapa Abela Janszoon Tašmana z r. 1644, zaznamenávající výsledky jeho dvou velkých plaveb v letech 1642—1643 a 1644.

Iniciátorem Tasmanových plaveb byl generální guvernér Nizozemské východní Indie Anthonio van Diemen, jednající ovšem z příkazů představitelů Východoindické společnosti. Kolem r. 1640 bylo velmi málo známo o části Tichého oceánu na východ od Nové Guineje a o jejích jižních částech. Tato oblast velmi zajímala výbor Východoindické společnosti, který se rozhodl vyslat do zmíněných končin výpravu, jejímž zorganizováním pověřila Van Diemena.

Van Diemen určil velitelem výpravy A. J. Tasmana, který se již dříve plavil ve službách Východoindické společnosti a osvědčil se jako schopný mořeplavec, zejména při výpravě Quastově. (Matthijs Quast byl v r. 1639 vyslán do oblasti Tichého oceánu, ležící východně od Japonska, aby zde pátral po domnělých „ostrovech zlata a stříbra“.) Za vedoucího poradce a hlavního lodivoda byl vybrán Frans Jacobzoon (někdy psáno Fransz Jacobz nebo Francois Jacobsen) alias Visscher, jeden z nejlepších lodivodů Společnosti, který vypracoval plán výpravy. Ve svém spise „Beschrijvinge noopende het ontdecken vant Suijtlant“ (lit. 4, pp. 141—142), datovaném z 22. ledna 1642, navrhl několik tras plavby k prozkoumání zmíněné oblasti, z nichž jedné pak bylo použito.

V srpnu 1642 Tasman vyplul se dvěma lodmi — „Heemskerck“ a „Zeehaen“ z Batávie (dnešní Djakarta). V září přistál na Mauritiu, kde doplnil zásoby a v říjnu jej opustil. Plul k jihu a po dosažení 49° j. š. k východu. 24. listopadu, po bezmála dvouměsíční plavbě na širém moři, spatřil západní pobřeží dnešní Tasmánie asi na 42° j. š. poblíže dnešního Macquarie Harbour. Pokračoval v plav-

bě a sledoval jižní pobřeží až k dnešní Blackmanově zátocě, kde přistál 2. prosince. Den nato zabral pobřeží objevené pevniny pro Nizozemí a na počest batavského guvernéra ji nazval „Anthonio Van Diemen Landt“ — Van Diemenovou zemí. Tento název se udržel až do r. 1856, kdy byl 1. ledna oficiálně změněn na „Tasmánii“ v paměť jejího objevitele. Tasman se domníval, že objevil jižní pobřeží Nového Holandska, jak se tehdy nazývala Austrálie. 4. prosince Tasman opustil Blackmanovu zátoku. Sledoval pobřeží až k jižnímu cípu dnešního Freycinetova poloostrova a pak plul přímo k východu.

13. prosince dosáhl západního pobřeží Nového Zélandu, podél něhož plul na sever až k mysu Marie Van Diemenové. Tasman se též bez úspěchu pokoušel najít dnešní Cookův průliv. Domníval se, že objevené pobřeží patří k velké jižní pevnině (Terra Australis) a nazval ji „Staete Landt“ n. „Staaten Landt“ (v překladu Země stavů, rozumí se nizozemských). Po výpravě H. Brouwena v r. 1643 byl tento název změněn na „Nova Zeelandia“ n. „Nieuw Zeeland“ podle jedné z provincií Nizozemí.

Na další plavbě k severu Tasman objevil m. j. i o. Fidži a Tonga a kolem severního pobřeží Nové Guineje se vrátil do Batávie, kam doplul v červnu 1643.

Zatímco o první Tasmanově plavbě v letech 1642—1643 jsme poměrně dobře informováni, neboť se z ní dochovaly dva výtahy z deníku výpravy, obsahující i mapy a ilustrace (lit. 4)., deník z druhé výpravy v r. 1644 nebyl nalezen. Víme tolik, že představitelé Východoindické společnosti nebyli s výsledky Tasmanovy první plavby spokojeni, a proto vyslali Tasmana v únoru 1644 na novou plavbu. Měl při ní prozkoumat severní pobřeží Austrálie a hledat průliv, vedoucí do jižního Pacifiku, který měl údajně ležet někde za mysem Keer-weer (hol.: znovu se obrátit. W. Jansz dle toho, že zde r. 1606 obrátil loď k severu) na západním pobřeží Yorského poloostrova.

Tasman podnikl svou druhou plavbu se třemi loďmi „Limmen“, „Zeemeeuw“ a „De Braeq“. Plul podél jižního pobřeží Nové Guineje na východ a po dosažení 141°30' v. d. změnil směr plavby na jih. Prozkoumal pobřeží Karpentarského zálivu a zjistil, že po průlivu za mysem Keer-weer zde není ani stopy. Dnešní Torresův průliv minul; na další plavbě pak sledoval pobřeží Austrálie k západu a k jihu až k obratníku. V srpnu 1644 přistál v Batávii.

Ve vývoji geografického poznání Austrálie a Oceánie Tasmanovy plavby znamenají mnoho. Tasman svými dvěma plavbami vykonal za pouhých tři léta mnohem více než řada výprav během několika desítek let. Objevil dnešní Tasmánii a Nový Zéland a podnikl do té doby nejdelší plavbu podél australského pobřeží. Jeho objevy jsou největší a nejdůležitější, jaké byly od r. 1606 (první doložený objev Austrálie lodí „Duyfken“) do r. 1770 (Cookův objev východoaustralského pobřeží) v oblastech Austrálie učiněny.

Tasman nejenže učinil důležité objevy, ale též je kartograficky zpracoval. Jeho rukopisná mapa z r. 1644 (obr. na kříd. příloze) je vynikajícím unikátem rané kartografie. Tasmanova mapa podává nejvěrnější a nejpřesnější mapový obraz Austrálie té doby, neboť shrnuje všechny objevy, učiněné v této oblasti, do r. 1644.

Mapa zachycuje výsledky Tasmanových plaveb v letech 1642—1643 a 1644. Trasa obou plaveb je na mapě vyznačena. Mapa nese letopočet 1644, umístěný uprostřed mapy nad znakem Amsterdamu. Je ručně kreslena barvami na silném japonském papíru, položeném na plátně a připevněném proužky hedvábí. Povrch mapy je opatřen nátěrem. Velikost udávaná P. M. Jonesovou (lit. 5, p. 23) je asi 73 × 95 cm.

Mapa byla patrně zhotovena pod osobním dohledem Tasmana na příkaz Van

Diemena a měla sloužit jako původní doklad vykonaných objevů pro představitele Východoindické společnosti v Amsterdamu. Jonesová podporuje tuto domněnku několika fakty, z nichž nejdůležitější jsou tyto (lit. 5, pp. 23–25):

1. Mapa vznikla pravděpodobně ve Východní Indii a je kreslena na japonském papíru,

2. nápis na zadní straně mapy „N° 7 (. . . n de nieuwe ontdeckte Ooster en zuijder landen“) (mapa nově objevených východních a západních zemí) ukazuje, že to byl jeden z dokladů Východoindické společnosti,

3. mapa je datována r. 1644 a nese znak Amsterdamu, který měl patrně vyjadřovat její určení pro amsterodamské ústředí Východoindické společnosti.

Přesnost mapy, zejména na severním pobřeží Austrálie v oblasti Carpentarského zálivu, je na tu dobu obdivuhodná. Pobřeží, jím objevené, je na mapě zakresleno velmi přesně. Proto je překvapující chyba, které se Tasman dopustil při zakreslování již známé části západního pobřeží Austrálie, které situoval příliš jižně. Tato chyba je však vzhledem k důležitosti a účelu jeho mapy celkem nevýznamná.

Torresův průliv Tasman naznačuje jako záliv. V jeho proplutí při plavbě v r. 1644 mu zabránil nepříznivý vítr a četné mělčiny a útesy (lit. 2, pp. 150 až 151). Nizozemci snad měli nepřesné zprávy nebo představy o existenci průlivu, ale přesto se nikdy nepokusili si je ověřit. Tasmanovo zjištění, popírající jeho existenci, zakreslené na jeho mapě, v tom Nizozemce ještě utvrdilo.

Názvosloví mapy je chudé, bohatší pouze v oblasti Carpentarského zálivu. Písmena jsou napsána velmi pečlivě a pravopis ukazuje, že kreslíř byl buď Javanec, nebo Číňan (lit. 7, V, p. 176).

Tasmanova mapa je kreslena ve válcovém zobrazení. V levém horním rohu mapy je vložka v menším měřítku, která zobrazuje Jávu, Sumatru, Mauritius aj. a naznačuje trasu plavby v r. 1642 z Batávie na Mauritius až k asi 48° j. š.

Měřítko: na stupnici 100 zeměpisných mil činí 6,8 cm. Stupně délky jsou vyznačeny na vložce, nikoli na celé mapě. Jsou počítány od nultého poledníku teneříského (leží na 16°38' v. d. od Greenwiche). Směrové růžice byly na mapu zakresleny dodatečně až po zakreslení všech ostatních údajů. Na mapě je jich 16 a jsou rovnoměrně rozloženy kolem centrální růžice. Vertikální a horizontální červené linky pokrývají jako čtvercová síť téměř celou mapu a znamenají poledníky a rovnoběžky po 1° zeměpisné délky a šířky.

Mapa je vyzdobena kresbami lodí a různých mořských oblud, kompasovými růžicemi a červenými, černými a žlutými směrovými čarami. Při kresbách bylo použito vodových barev a zlata. Názvosloví mapy uvádíme na konci článku.

Tasmanova mapa byla zprvu uložena v archivu Východoindické společnosti v Amsterdamu a pak byla dána do vlastnictví kartografům, kteří pokračovali v obchodu i po uzavření Společnosti (lit. 5, p. 17). V roce 1891 ji cestovatel a geograf princ Roland Bonaparte získal od kartografa Frederika Mullera, který mapu koupil od posledního majitele známé kartografické firmy Van Keulenovy, G. H. Boma. Muller zařadil mapu do svého katalogu pod č. 2154, 1891 a učinil přitom tužkou poznámku na zadní stranu mapy: „24 Janvier 1891/1200 FP/?/B/Muller“. Princ Roland si přál, aby po jeho smrti byla mapa předána australskému lidu. Stalo se tak r. 1933 a od té doby je uložena v Mitchellově knihovně v Sydney.

Již v r. 1860 vydal litografickou kopii Tasmanovy mapy její tehdejší majitel Jacob Swart, vlastnící v té době Keulenovu kartografickou firmu. Mapa doprovázela Tasmanův deník z plavby z r. 1642–1643, vydaný Swartem v Amsterdamu r. 1860 („Journal van de reis naar het . . . Zuidland in den Jare 1642

door Abel Jansz. Tasman“). Jelikož mapa je dnes již z velké části nečitelná a totéž se týká i fotografických kopií, australský kartograf James Emery zhotovil v r. 1946 velmi zdařilou barevnou kopii mapy, která byla o rok později vydána správou Mitchellovy knihovny v Sydney.

Tasmanovy plavby v l. 1642—1643 a 1644 zaznamenal na své rukopisné mapě také Frans Jacobzoon alias Visscher. Reprodukcí a podrobný popis mapy, jakož i její srovnání s mapou Tasmanovou uvádí Wieder, 1932—1933, IV, pp. 94—96, 138—139. Isaac Gilsemans, účastník Tasmanovy první plavby, je autorem rukopisné mapy objevu Van Diemenovy země (Tasmánie), datované „prosinec 1642“. Mapu rovněž uvádí Wieder, 1932—1933, IV, pp. 97, 140—141.

Tasmanova mapa nebyla po dlouhou dobu překonána. Kopirovala ji většina evropských kartografů, a to ještě po Cookových objevech v r. 1770, neboť až do Flindersova obeplutí Austrálie v l. 1802—1803 nebylo na žádné mapě severní pobřeží Austrálie zachyceno tak přesně jako právě na mapě Tasmanově.

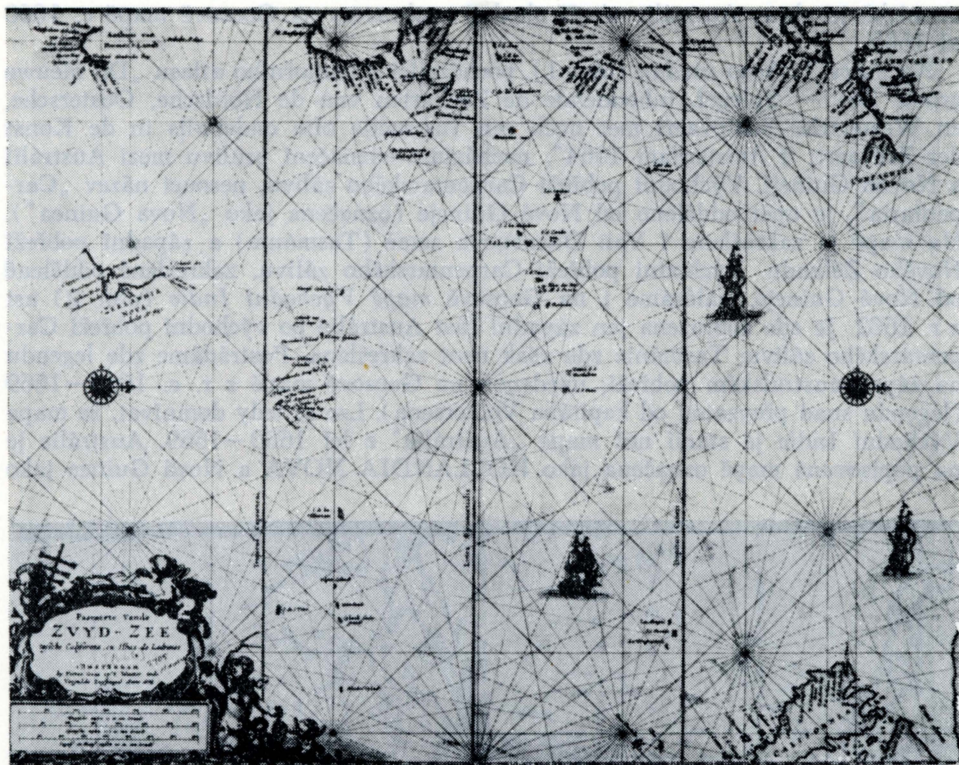
Plavbami Abela Tasmana skončilo úspěšné období nizozemských objevů v oblasti Austrálie. Tasmanovy plavby se též někdy považují za konec období „velkých objevů“, začínajících objevnými plavbami Portugalců. Po celých 126 let, od plaveb Tasmanových do Cookových objevů v sedmdesátých letech 18. století, nedošlo na australském pobřeží k významnějším objevům a mapový obraz Austrálie zůstal v zásadě tentýž jako na Tasmanově rukopisné mapě z r. 1644. Nizozemské lodi se sice čas od času objevily u západního nebo severního pobřeží a jejich kapitáni prováděli na mapách drobné opravy a doplňovali chybějící části pobřeží, byly to však — až na řídké výjimky — akce náhodné. V tomto období již nemůžeme mluvit o systematických, plánovitých výzkumech a mapování; ty skončily smrtí batavského guvernéra Van Diemena v dubnu r. 1645.

Opravy a doplňky, které kapitáni lodí, vyslaných do australských vod, prováděli na svých mapách, se jen zřídkakdy objevily i na mapách tehdejších předních evropských kartografů. Byly to jen drobné objevy místního významu, známé povětšinou jen úředníkům a kapitánům Východoindické společnosti. Věděli o nich pochopitelně i kartografové Společnosti, neboť ta měla zájem na neustálém zdokonalování a doplňování map, používaných jejími kapitány. Tím si můžeme vysvětlit, proč mnohé z těchto méně významných objevů nebyly vůbec zakresleny na tehdejších mapách a svět se o nich dozvěděl až po mnoha letech z tajných archivů Východoindické společnosti.

Téměř všechny mapy Austrálie byly v období, které popisujeme, pouhými kopiemi Tasmanovy rukopisné mapy z r. 1644 nebo map starších, jež si jednotliví autoři upravovali podle svého. Všimneme si zde alespoň nejdůležitějších derivátů Tasmanovy mapy.

Nejvýznačnější z nich jsou mapy holandského kartografa a autora celé řady námořních map a atlasů, Pietera Goose. Nejcennější je jeho mapa Austrálie z let mezi 1660—1669, kterou vydal v Amsterdamu Johannes Keulen, známý vydavatel námořních map a atlasů. Popis a faksimile mapy, jakož i srovnání jejího názvosloví s názvoslovím mapy Tasmanovy, uvádí Collingridge (lit. 3, pp. 286 až 288).

Goosova mapa je zřejmou kopií Tasmanovy rukopisné mapy z r. 1644. Nemá však tak podrobné názvosloví a zobrazuje menší oblast — na východě zasahuje jen k dnešnímu 150° v. d. Na Tasmanově mapě není Nová Guinea označena žádným názvem, na Goosově nese název „la Marie dicta Nova Guinea“. Východní pobřeží Carpentarského zálivu je na Goosově mapě označeno názvem „CARPENTARIA“ a zřetelně odděleno od Nové Guineje, na rozdíl od mapy Tasmanovy,

Obr. 1. Goos Pieter, mapa Tichého oceánu (Pascaerte Vande Zuyd-Zee, tussche California, en Ilhas de Landrones), Amsterdam 1664. 54,2 × 44 cm, kolorováno. Foto laskavostí „Public Library, Melbourne“.

kde je spojeno s Novou Guinejí. Goos patrně věřil v existenci průlivu více než Tasman, který jej na své mapě nenaznačil.

Austrálii Goos označuje jako „HOLLANDIA NOVA; detecta 1644“. Do plaveb Tasmanových Nizozemci nazývali Austrálii „'t Groot Zuidlandt“ – „Velká jižní země“, což byl překlad názvů Terra Australis nebo Terra del Zur. Po r. 1644 se začalo všeobecně užívat názvu Nova Hollandia nebo Nieuw Holland. Část západoaustřalského pobřeží mezi Edelovou zemí a Zemí Lvíce (asi mezi 31–35° j. š.) nese legendu: „Duyning Land baren met Lage Rurgte Gelyk Verdronke Boomen en Bosschagie“. Goos ji patrně převzal z poznámek na mapě kapitána Volkersena nebo z jeho popisu této části pobřeží (lit. 3, p. 287, pozn.). Kapitán Volkersen byl r. 1658 vyslán k západoaustřalskému pobřeží, aby zde pátral po troskách z lodi „Vergulde Draeck“, která zde r. 1656 ztroskotala na 30°40' j. š. Volkersen při této plavbě objevil část pobřeží mezi 31–32° j. š. a podal též jeho výstižný popis. Jisté je, že legenda pochází z potasmanského období. Část oceánu při západním pobřeží Austrálie na jih od obratníku Kozorožce v oblasti plavbě nebezpečných útesů opatřil Goos číselnými údaji hloubek.

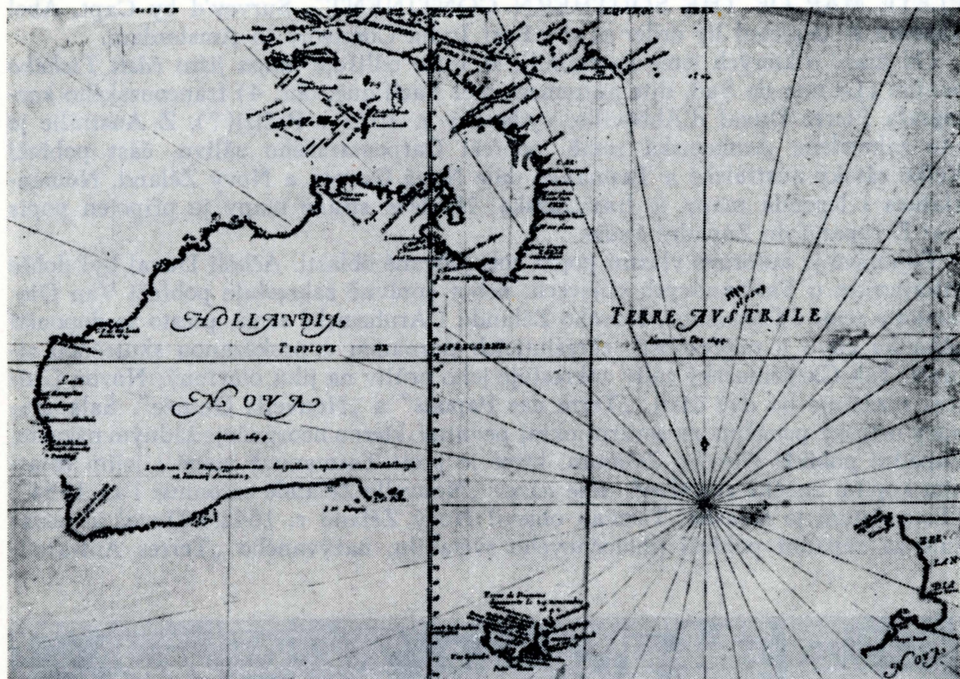
Goos je autorem celé řady námořních map Východní Indie, Austrálie a Tichého oceánu, vydaných většinou v rámci atlasů. Všimneme si blíže alespoň dvou map,

na nichž je obraz Austrálie téměř shodný s obrazem na Goosově mapě c. 1660 až 1669.

Na mapě *Tichého oceánu* (obr. 1), pocházející z námořního atlasu „De nieuwe groote Zee — Spiegel, inhoudende de Zeekarten van de Nordsche, Oostersche, en Westersche Schipvaert met noch een Instructie ofte onderwijs in de Konst der Zeevaert; t' Amsterdam 1664“, nacházíme naznačení průlivu mezi Austrálií a Novou Guinejí. Východní pobřeží Carpentarského zálivu, nesoucí název „Carpentaria“, je opět odděleno od Nové Guineje (označena jako „Nova Guinea“). Na mapě je zakreslena i Van Diemenova země (Tasmánie) a západní pobřeží Nového Zélandu. Východní pobřeží Carpentarského zálivu, zakreslené odděleně od Nové Guineje, nalézáme i na Goosově mapě *Východní Indie* (obr. 2) asi z r. 1662. Je zde zobrazena jen západní část Austrálie po východní pobřeží Carpentarského zálivu; Tasmánie zde však není zakreslena. Postrádáme zde legendu na západoaustralském pobřeží, uvedenou na Goosově mapě z r. c. 1660—1669 (legendu snad převzatou od kapitána Volkersena). Lze se tedy domnívat, že mapa *Východní Indie* je starší než mapa „Austrálie“ z let 1660—1669. Austrálie je na popisované mapě označena jako HOLLANDIA NOVA a Nová Guinea jako

Obr. 2 Goos Pieter, mapa *Východní Indie* (*Orientaliora Indiarum Orientalium cum Insulis Adjacentibus a Promonthrio C. Comorin ad Iapan. Pascaert vat t'Ooster gedeelte van Oost Indien . . .*) Amsterdam. c. 162. 54,2 × 44 cm, kolorováno. Foto laskavostí „Public Library, Melbourne“.

Obr. 3. Thevenot Melchisédec, mapa oblasti Austrálie (Hollandia Nova, Terre Australe, in: Thevenot, Relations de divers voyages curieux), Paris 1666. 69 × 37,5 cm, kolorováno. Foto laskavostí „Public Library, Melbourne“.

„Terra dos Papous de Iacobo Le Maire dicta Nova Guinea“. Mapa Tichého oceánu a Východní Indie jsou dvojice na sebe dokonale navazující. Všechny popsané Goosovy mapy byly mědirytinami a tisky byly ručně kolorovány.

O popularitě Goosových map svědčí jejich četná vydání (tak např. Goosova mapa Východní Indie z r. c. 1662 vyšla znovu s nepatrnými změnami v r. 1666) a časté kopírování ostatními kartografy. Kopii Goosových map Východní Indie z r. c. 1662 a r. 1666 je mapa č. 13 (A Chart of the Eastern most part of the East Indies with all the Adjacent Islands from Cape Comorin to Japan) z námořního atlasu (Atlas Maritimus or the Sea Atlas . . . London, John Darby, 1675) anglického kartografa Johna Sellera.

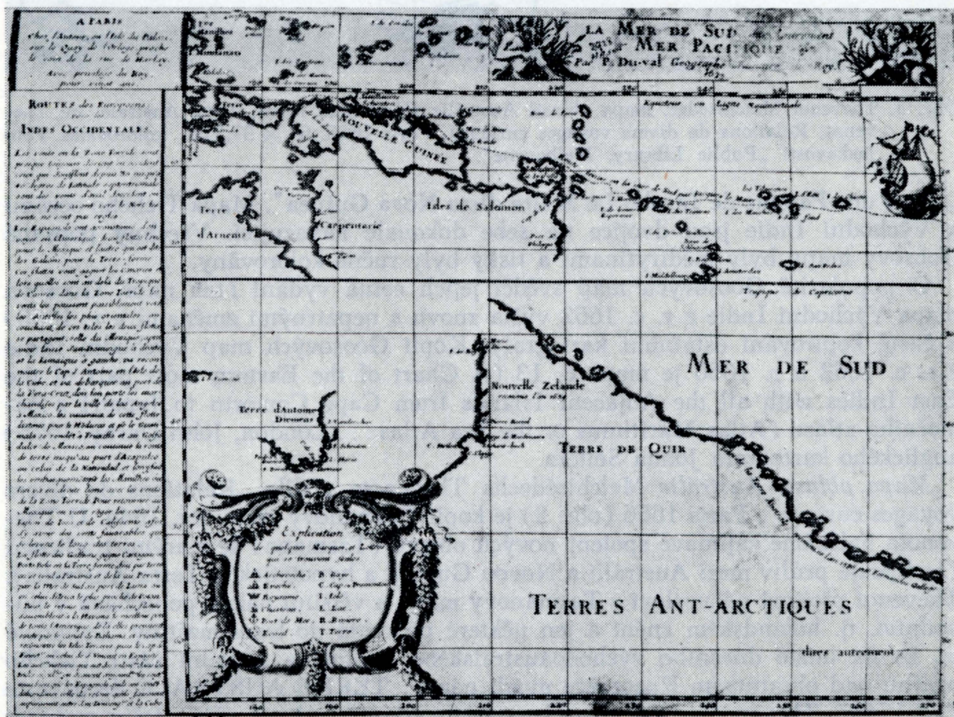
Mapa oblasti Austrálie Melchisédecha Thevenota z díla „Relations de divers voyages curieux“, Paris 1666 (obr. 3) je kopií Tasmanovy mapy z r. 1644. U Thevenota nalézáme zajímavé spojení nových objevů (Tasmana) se starými tradicemi (zachycuje průliv mezi Austrálií a Novou Guinejí a hypotetickou Terra Australis). Thevenot přejímá názvosloví z Tasmanovy mapy a většinu názvů ponechává v původním, tj. holandském znění a jen některé překládá do francouzštiny. Zajímavé je, že na místě dnešního východoaustralského pobřeží a západní části Tichého oceánu nad obratníkem Kozorožce uvádí název „TERRE AUSTRALE decouverte l'an 1644“. Thevenot se tím vrací ke starším názorům, které připouštěly možnost existence jihotočnového světadilu, jehož výběžkem by byla dnešní Austrálie.

Anglickou, a to velmi přesnou kopií Thevenotovy mapy je mapa uvedená v díle „John Harris Voyages and Travels“, London 1744. Mapa má název „A COM-

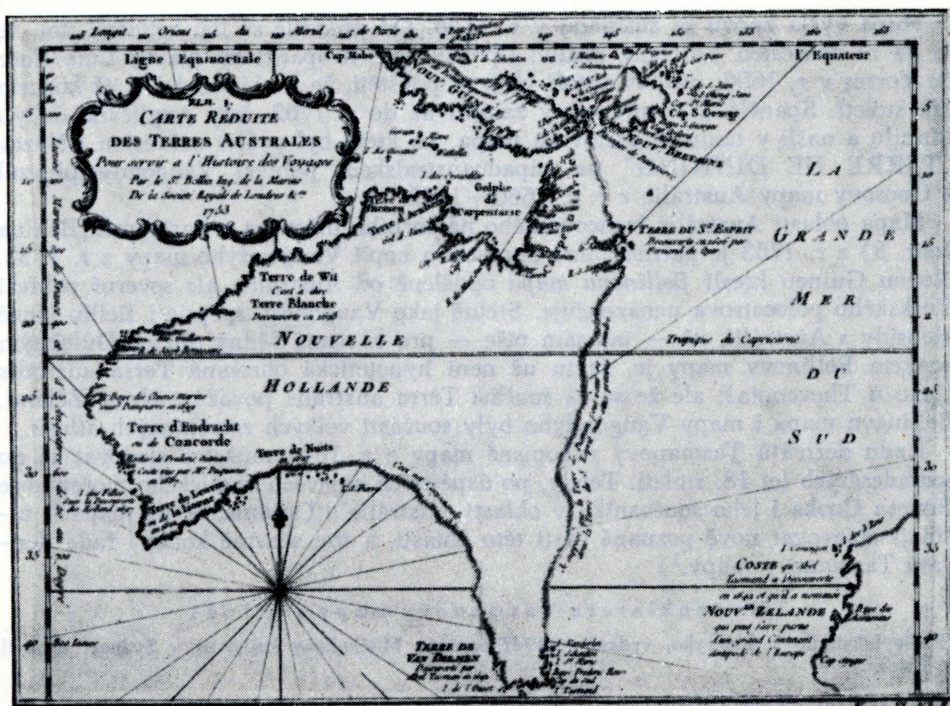
PLETE MAP OF THE SOUTHERN CONTINENT". Survey'd by Capt. Abel Tasman & depicted by order of the East India Company in Amsterdam.

Od map, o kterých jsme se zmínili, se ostře odlišuje *mapa jižní části Tichého oceánu* (La mer de Sud, dite autrement mer Pacifique, obr. 4) francouzského kartografa Pierre Duval d'Abbéville, vydaná v r. 1679 v Paříži(?). Z Austrálie je zde zakreslena Arnhemská země, pobřeží Carpentarského zálivu, část pobřeží Velké zátoky australské a Tasmánie; dále Nová Guinea a Nový Zéland. Nomenklatura i legenda mapy je francouzská. Na levé straně mapy je připojen popis cest Evropanů do Západní Indie.

Zajímavé je autorovo vlastní pojetí zobrazované oblasti. Ačkoli Duval byl dobře informován o Tasmanových objevech, neboť správně zakresluje pobřeží Van Diemenovy země (Tasmánie), Nového Zélandu i Arnhemské země, přesto se dopouští několika chyb a nepřesností, zkrslujících poznanou a prokázanou skutečnou situaci. Tak Carpentarský záliv zakresluje jeho průliv na jihu otevřený; Novou Guineji rozděluje na dvě části, „Terre des Papous“ a „Nouvelle Guinée“. Šalamounovy ostrovy považuje za severní okraj pevniny, kterou neoznačuje žádným názvem. Západní pobřeží Nového Zélandu, které je proti Tasmanově mapě i jejím ostatním kopiím značně zkrslené, nese název „Nouvelle Zélande reconnue l'an 1654“. (Toto datum je nejasné, Tasman objevil Nový Zéland r. 1642.) Duval je považuje za západní pobřeží jihotočného světadilu, nazývaného „Terres Ant-arcti-

Obr. 4. Duval d'Abbéville, Pierre, mapa jižní části Tichého oceánu (La mer de Sud, dite autrement mer Pacifique), Paris (?) 1679. 53,9 × 39,0 cm. Foto laskavostí „Public Library, Melbourne“.

Obr. 5. Bellin At., mapa oblasti Austrálie (Carte Redute des Terres Australes), 1753. 27,5 × 20 centimetrů. Foto laskavostí „Mitchell Library, Sydney“.

ques dites autrement“. Severní pobřeží tohoto kontinentu je lemováno řadou ostrovů s nápisem „Isles la Terre Australe reconnues l'an 1576 par Fernades Gallego“ a jeho severní výběžek, ohraničený na západním pobřeží Nového Zélandu, má název v „Terre de Quir“. Je to opět návrat ke starým představám o velké jižní zemi, rozprostírající se kolem jižního pólu a zahrnující i Nové Holandsko. Již na své mapě „Carte des Indes Orientales“ z r. 1665 Duval označuje Austrálii názvem „Nouvelle Hollande Partie de La Terre Australe decouverte l'an 1644“. Obraz Austrálie na této mapě odpovídá Tasmanovu pojetí.

Poměrně nejvěrnější kopií Tasmanovy mapy je mapa kapitána T. Bowreya z r. asi 1687. Reprodukce i popis mapy uvádí Collingridge (lit. 3, pp. 280–281).

Výčet derivátů Tasmanovy rukopisné mapy, z nichž nejvýznamnější jsme zde popsali, uzavřeme mapami francouzského kartografa Roberta G. de Vaugondyho a jejich kopiemi.

První Vaugondyho mapa oblasti Austrálie pochází z r. 1752 (faksimile mapy u Collingridge, l. c. 3, pp. 305–306) a nese název „Nouvelle Hollande“. Nová Guinea zde tvoří součást Austrálie, i když pobřežní čára je v oblasti Torresova průlivu přerušena. Neznámou část jižního a východního pobřeží Austrálie Vaugondy naznačuje podobně jako na své mapě Tasman a připojuje vysvětlivku „Cotes conjecturees“. Pobřeží navazuje až na Nové Hebridy, které Vaugondy považuje za součást Austrálie a označuje názvem „Terre du St. Esprit“. Vrací se tím do pojetí z doby španělských objevů.

Mapa vyšla znovu se změnami v r. 1756. Od předešlé se liší zejména tím, že je na ní zakreslen Torresův průliv. (Průliv objevil španělský plavec Luis Vaez de Torres v r. 1606; někteří autoři však připouštějí, že k objevu došlo již koncem 16. století. Španělé Torresův objev zatajili až do r. 1762, kdy Angličané dobyli Manilu a našli v tamních archivech mapu, na které byl průliv zakreslen.) Název „TERRE DE DINNING“ na západoaustralském pobřeží Vaugondy převzal z Goosovy mapy Austrálie z r. c. 1660—1669.

Mapa oblasti Austrálie francouzského námořního inženýra a kartografa Bellina (obr. 5) z r. 1753 je patrně volně upravenou kopií Vaugondyho mapy z r. 1752. Novou Guineu kreslí *Bellinova mapa* odděleně od Austrálie, ale severní pobřeží Yorkského poloostrova nenaznačuje. Stejně jako Vaugondy, spojuje i Bellin Nové Hebridy s Austrálií, ač — jak sám píše — pro to nemá žádný důkaz. Důležitým znakem Bellinovy mapy je, že tu už není hypotetická ohromná Terra australis (jako u Thevenota), ale že se za součást Terra australis považuje Nový Zéland. Bellinova mapa i mapy Vaugondyho byly součástí velkých zeměpisných atlasů.

Řadu derivátů Tasmanovy rukopisné mapy z r. 1644 můžeme sledovat až do sedmdesátých let 18. století. Tehdy, po úspěšných objevech anglického mořeplavce Jamesa Cooka i jeho současníků v oblasti Austrálie a Oceánie, se na mapách začínají objevovat nově poznané části této oblasti, a tím vlastně končí i řada derivátů Tasmanovy mapy.¹⁾

Nomenklatura Tasmanovy mapy z r. 1644

(Podle faksimile J. Emeryho, vydané r. 1947 správou Mitchellovy knihovny v Sydney, sestavil J. Brinke.)

Nápis v pravém horním rohu:

CARTEN

dese landen Zin ontdeekt bij de compagnie ondeckers behaluen het norder (deelt van noua guina ende het West Eynde van Java dit Warck aldus bij) mallecanderen geuoecht ut verscheijden schriften als mede ut eijgen beuinding (bij abel jansen tasman. Ano 1644 dat door order van de) E d h gouuerneur general Anthonio van diemens.

(MAPA

tyto země byly objeveny cestovateli Společnosti, vyjma severní části Nové Guineje a západního konce Jávy. Toto dílo tedy sestaveno z různých spisů i z osobního pozorování Abela Jansena Tasmana L. P. 1644 na příkaz Jeho Excelence generálního guvernéra Anthonia van Diemena.)

Nápis na australské pevnině:

COMPAGNIS . NIEV . NEDERLANDT

Int osten het groote landt van nouo guinea met erste bekende Zuijt (lant weesende een landt endt altaesaemen aen malcanderen vast als bij deese) gestippelde passagie bij d'Jachten limmen Zeemeeuw endt het quel d'bracq (kan worden Anno 1644).

(NOVÉ HOLANDSKO SPOLEČNOSTI

Na východě velké území Nové Guineje tvořící jeden celek s nejprve známou Jižní zemí, jak ukazuje vytečkovaná trasa jachet Limmen, Beemeeuw a d'Bracq.)

Severní pobřeží Austrálie:

(Poznámka: u některých názvů je pro snadnější orientaci uvedena jejich lokalizace na moderní mapě.)

Waeter plaets (vých. pobř. Carpentarského zálivu), Staeten revier, prince revier, Revier met

¹⁾ Tasmanova mapa, jakož i její deriváty byly většinou studovány z originálů či kopií, uložených v archivech Public Library v Melbourne a Mitchell Library v Sydney. Správám těchto knihoven jsem zavázán za umožnění přístupu ke zmíněným mapám, především pak k mapě Tasmanově, za cennou pomoc při určování některých map a v neposlední řadě i za laskavé zhotovení fotografických kopií.

bosch, Revier carpantier, Vliege bay, revier coen, Visschrs revier, cap Keer weer (vých. pobř. Carpentarského zálivu, 13°30' j. š.), Laegh Lant, Vereenigde revier, en water plaets, revier nassaou (cca 15°35' j. š.), revier pera, arnhem, Staten revier tot, Hier toe hebbe dersoning, en de Keergewogt, Van diemen's revier, Revier caron, revier maet skuykre, surves revier, Laegh lant, cabo van diemens, demmers revier, Wittes revier, revier croock, Van alphen's revier, waeter plaes, abeltasman revier, cabo van dorldms, cabo demarie, limmens bocht, Laegh lant, arrnhems Lant (poloostrov Arnhemská země), crocodils Eylant, moijlick boch, Vijlle hoeck, Laegg lant, Maria Lant, Van Diemen's bay (Van Diemenův záliv), Witter Waeter, alhier laeghe bergeb, Van Diemens lant (Van Diemenova země).

Západní pobřeží Austrálie:

G. F. de Witte-lant ondeck Ano 1628 (De Wittova země objevená L. P. 1628). Sz. pobřeží Austrálie od 21°—14° j. č.; Willems revier; 't Lande van de Eendracht ondeck Ano 1616 (Země Svornosti objevená L. P. 1616) od 23°—26° j. š.; dirck Hartigs Ree; Houmens Albrogos (Houtmanovy útesy); Tortel duif; i. de. Edels lant bisjeijlt Ano 1619 (Edelova země objevená L. P. 1619) od 31°33' j. š.; 't Lant van de Leuwin Ano 1622 Angedean (Země Lvice objevená L. P. 1622) od 33°—35° j. š.

Jižní pobřeží Austrálie:

't Landt van p Nuys opgedean met gulden, Zeepert van middelburch Ano 1627 den 26. Februaris. (Nuytova země objevená [lodí — pozn. J. B.] Gulden Zeepert [Zlatý levhart — pozn. J. B.] 26. února 1627.)

Jižní a východní pobřeží Tasmánie:

Anthonio van diemens landt dit is beseylt ende ondeck met de schepen Hemskerck ende Zeehaen onder commando van de. E. abel Tasman, in de yare Anno 1642 de 24 novambre (Země Anthonia van Diemena — připluly k ní a objevily ji lodě Heemskerck a Zeehaen pod velením Abela Tasmana L. P. 1642, 24. listopadu.); Vanderlins Eylant; Schouten Eylant, maria Eylant; Tasman Eylant; vernhont als en plompen toren; maet suyckers Eylant; Witte Eylant.

Západní pobřeží Nového Zélandu:

Staete landt dit is beseylt Ende ondeckt met schepen hemskerck ende Zeehaen onder het commando van de. E. abel Tasman. In de yare Anno 1642 de 13 desembre (Staetenland — připluly k ní a objevily ji lodě Heemskerck a Zeehaen pod velením Abela Tasmana L. P. 1642, 13. prosince.); 't dry coninghen Eylant; Cabo maria Van diemens; cabo pieter borels; Zeehaen boecht; abel tasman Reede, Steilhogg; clippen hoeck.

Poznámka: V tomto seznamu je uvedena pouze nomenklatura Austrálie, Nového Zélandu a Tasmánie. Srovnání nomenklatury Tasmanovy mapy s mapou Goosovou z r. c. 1660—1669 uvádí Collingridge (lit. 3, pp. 287—288).

КАРТА ТАСМАНА 1644 г. И КАРТЫ СОЗДАННЫЕ НА ЕЕ ОСНОВЕ

Автор рассматривает прежде всего рукописную карту Абеля Янзона Тасмана с 1644 г., которая в свое время являлась наиболее верным и наиболее точным изображением Австралии, так как обобщала все открытия, произведенные в этой области вплоть до 1644 г. На карте изображены результаты мореплавания Тасмана в 1642—43 гг., во время которых были, помимо других, открыты нынешняя Тасмания и Новая Зеландия и значительная часть северного побережья Австралии. Эти мореплавания обозначены на карте. Карта была создана, повидимому, при личном участии Тасмана по приказу багавийского губернатора Ван Димена и должна была служить в качестве первичного подтверждения сделанных открытий для представителей Восточно-индийского общества в Амстердаме. Карта была для своего времени очень точной, особенно на северном побережье Австралии. Номенклатура на карте довольно бедная (автор приводит в конце статьи список номенклатуры Австралии, Тасмании и Новой Зеландии), по грамматике видно, что родиной чертежника была Ява или Китай. Карта сделана в прямоугольном изображении. Градусы долготы и широты обозначены цветными линиями, изображены также локсодромы. На карте также много украшений.

Карта Тасмана 1644 г. находилась сначала в архивах Восточно-индийского общества в Амстердаме, затем перешла в собственность картографов, которые продолжали торговлю и после закрытия общества. В 1891 г. карта перешла в руки Принца Роллана Бонапарта, который ее после смерти завещал австралийскому народу. В настоящее время она находится в библиотеке им. Митчелла в Сидни. В связи с тем, что карта уже трудно читается, была в 1946 г. произведена ее цветная копия.

Карта Тасмана была долгое время непревзойденной и служила образцом для большинства тогдашних европейских картографов. Автор статьи описывает также наиболее выдающиеся карты, созданные на основе этой карты. В качестве наиболее ценных приводит карты голландского картографа Пиетра Гуса (карта Австралии прим. с 1660—69 гг., карты Восточной Индии с 1662 и 1666 гг., карта Тихого океана с 1664 г.), описывает карты Австралии и Тихого океана М. Тевенота (1666 г.), Р. Дивала (1165, 1679 гг.), Т. В. Баврея (прим. 1987 г.), Р. Г. де Вогонди (1752, 1756 гг.). Серию карт, созданных на основе рукописной карты Тасмана 1644 г., которая продолжается вплоть до 70-х годов 18-го века, т. е. до открытия восточно-австралийского побережья И. Куком, заканчивает автор картой С. Белина (1753). Но еще после открытий Кука перечерчивали некоторые картографы отчасти карту Тасмана, так как вплоть до 1802—03 гг., когда Флиндерс обогнул всю Австралию, ни на одной карте не было североавстралийское побережье зарисовано так точно, как на карте Тасмана.

THE TASMAN MAP OF 1644 AND ITS DERIVATIVES

The author of this article deals, in the first place, with the manuscript map of Abel Janszoon Tasman of 1644, which is the that time since it sums up all discoveries made in that area up to 1644. The map records the results of Tasman's voyages in the years 1642—1643 and 1644 which brought, among others, the discovery of what is now called Tasmania and New Zealand as well as of a considerable part of the northern coast of Australia. The routes of both the voyages are shown on the map. It was the Batavia Governor-General Van Diemen by whose order the map was drawn, most probably under Tasman's personal supervision; the chart was to serve as an original record of the discoveries for the information of the representatives of the East Indian Company in Amsterdam. With regard to the date of its origin the map is fairly accurate, particularly the northern coast of Australia. Its nomenclature is rather poor (the entire nomenclature of Australia, Tasmania and New Zealand contained in the Tasman map is quoted in the closing part of the article) and the spelling suggests that the draughtsman might have been a Javanese or Chinese. The map is drawn on a cylindrical projection, the degrees of longitude and latitude are represented by coloured lines, and the drawing brings also the loxodromes; besides, the chart is richly decorated.

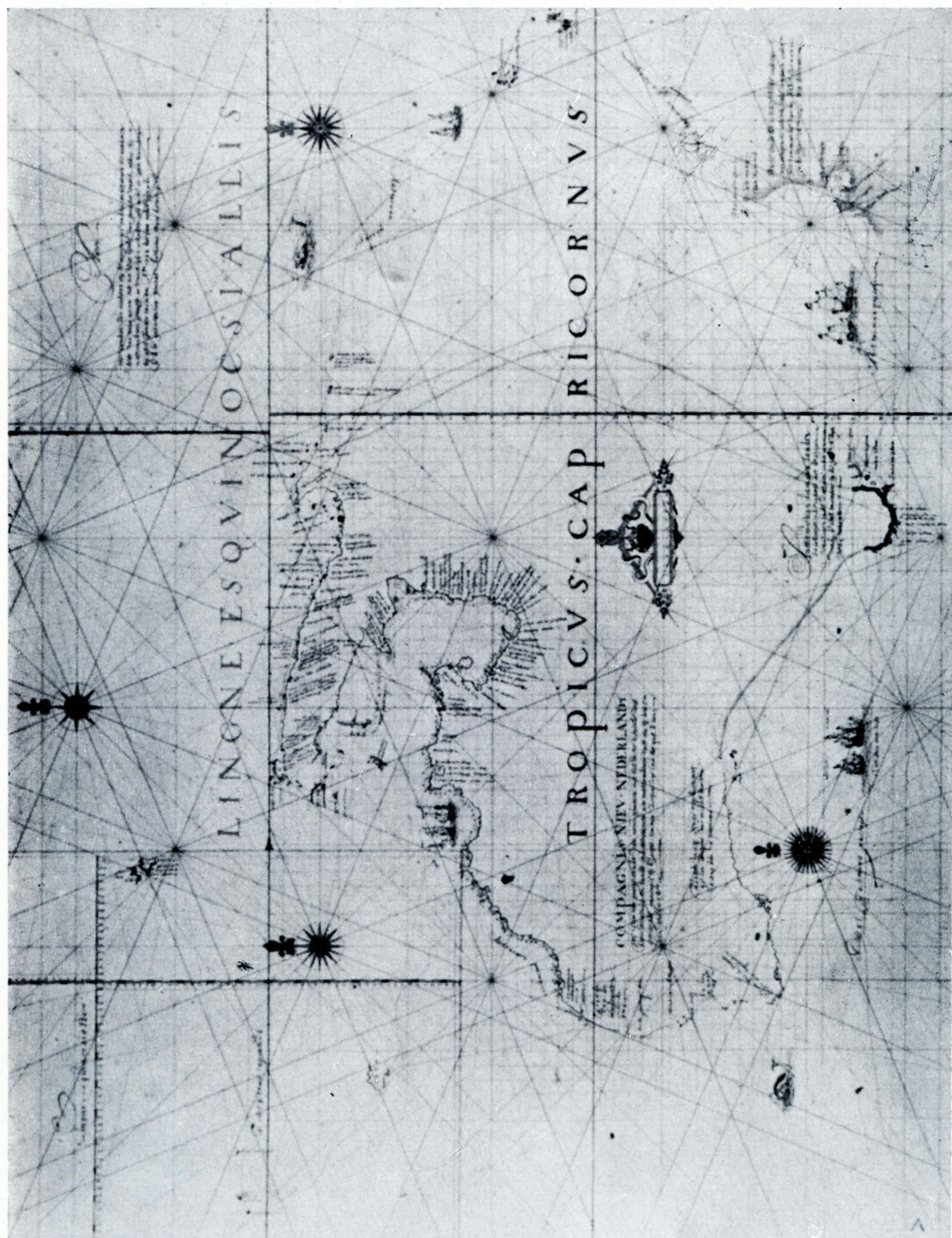
At first, the Tasman map of 1644 was deposited in the archives of the East Indian Company in Amsterdam and later conveyed into the hands of cartographers who continued in the trade even after the company had stopped its activity. Prince Roland Bonaparte, who owned it since 1891, bequeathed it to the people of Australia. At present, the map is deposited in the Mitchell Library, Sydney. Since the map has become almost illegible, the Australian cartographer J. Emery made a coloured copy of it in 1946.

For a long time, the Tasman map was not surpassed, and was copied by most contemporary European cartographers. The author describes the most important derivatives of the Tasman map in the next part of his article. He ascribes the greatest importance and value to the maps made by the Dutch cartographer Pieter Goos (the map of the Australian area of ca. 1660—1669, the maps of East India of ca. 1662 and 1666, the map of the Pacific of 1664). The author describes then the maps of the Australian area and the Pacific by M. Thevenot (1666), P. Duval (1665, 1679), T. Bowrey (ca. 1687), R. G. de Vagondy (1752, 1756). The series of the derivatives of the Tasman manuscript map of 1644, which can be traced as late as the 70's of the 18th cent. (i. e. up to the discovery of the eastern coast of Australia by J. Cook), is then concluded by St. Bellin's map (1753). The Tasman map, however, was being partly copied even after Cook's discoveries, for until 1802—3, when Flinders succeeded in circumnavigating Australia, the northern coast of Australia was never charted so precisely as in the case of the Tasman map

Literatura

1. BRINKE J. (1959): Vývoj mapového obrazu Austrálie. Diplomní práce na Geologicko-geografické fakultě Karlovy university. Praha, 140 str. 34 př., 1 mapa.
2. BAYLDON F. J. (1933): Remarks on criticism of explorers in the Pacific Ocean. Roy. Aust. Hist. Soc. Journal 19: 141—174.
3. COLLINGRIDGE G. A. (1895): The Discovery of Australia, Sydney.
4. HEERES J. E. (1898): Abel Janszoon Tasman's Journal... original manuscript in the Colonial Archives at the Hague with an English translation... by J. E. H., Amsterdam.
5. JONES P. M. (1948): The Tasman Map of 1644. (The Mitchell Library), Sydney.
6. WALKER J. B. (1902): Early Tasmania, Hobart.
7. WIEDER F. C. (1932—33): Monumenta Cartographica IV, V. Hague.
8. WIEDER F. C. (1942): Tasman's kaart van zijn Australische ontdekkingen 1644. Gravenhage.
9. WOOD G. A. (1922): Discovery of Australia, London.

J. Brinke: Tasmanova mapa z roku 1644 a její deriváty.

Rukopisná mapa Abela Janszoon Tasmana z r. 1644. Podle faksimile J. Emeryho, vydané r. 1947 správou Mitchellovy knihovny v Sydney. Rozměry originálu c. 73×95 cm; faksimile 70,5×92 cm.